

Խ. Արքայանի անվան ՀՊՄՀ-ի
հենակետային վարժարանի
լրագրության հոսքի
11-րդ դասարանի աշակերտուհի
Միլենա Բարսեղյան

Նախաբանի պես

Հանդգնում եմ:

Արարման խորհրդի սքանչացումից, երազի ու իդեալի հետ ապրելու
անհասանելիության գիտակցությունից, մաքրուն ճանաչելուց, ազգը ճանաչելուց
մրնչև տիեզերական հարցադրումներ:

«Հին աստվածներու քայլվը» առջ գնալուց ու ոռոհս՝ մեռ գոյությանը
գթորեն ձեռք մեկնող հեթանոսական վրեժի աստվածներին վկայակոչելուց մինչև
«Փառք Տեառն»:

Մի կողմից աղոթք է ասում ազգի փրկության համար, մի կողմից այս
ոհմակային աշխարհում ազգային գոյը պահելու համար սուր ու սվին ու վրեժ է
փնտրում:

Ուրեմն մեր աստվածն էլ Է՞ հեթանոս:

Հանդգնում եմ միայն շարժերսներով, միայն գեղարվեստորեն,
գաղափարական:

Սա Ռուբեն Սևակի իմ ընկալումս է:

Աստծո կրոնը՝ հեթանոսություն

**1. Ի սկզբանե Աստուած տեղծեց երկինքն ու երկիրը: Երկիրն
անծել ու անկազմ էր, խաւար էր տիրում անհունի վրայ, եւ
Աստծու հոգին շրջում էր քրեթի վրայ: Եւ Աստուած ասաց. «Թող
լոյս լինի»:** Եւ լոյս եղաւ: Աստուած տեսաւ, որ լոյսը լաւ է, եւ
Աստուած լոյսը բաժանեց խաւարից: Աստուած լոյսը կոչեց ցերեկ,
իսկ խաւարը կոչեց գիշեր: Եւ եղաւ երեկոյ, եւ եղաւ առաւօտ՝ օր
առաջին:

Սկիզբը սա է: Կյանքի սկիզբը, արարման խորքը, մարդու
գիտակցության, դեռ կաղ-կաղ քայլելու և կյանքը ապրելու սկիզբը սա է՝
լույսի ծնունդը: Երբ կարողանաս լույսը բաժանել խավարից, տարբերել
մթության շուկն ու լույսի բլաւիցը, այն ժամանակ արածդ գործ է, իսկ
գործն անմահ է:

Թե որ երգես լույսն ու մութին,

Ի՞նչ փույթ, թե մտին է քայլ մ'անդին...

Եթե «ի՞նչ փուլթ», ուրեմն ինչպե՞ս Ռուբեն Սևակը լույսն ու խավարը տարբերեց: 1909 թվական: Ադանա: Կատարված արևահեղությունից հետո գլխի ընկավ, կանխագագ, սրտով անցավ ու բղավեց, որ երիտթուրքերից սպասելիք վտանգ կա:

Ո՞վ կու լա այսպես խշտյակիս շեմքին.

– Քո՛ւյր, դարիպն է, բաց:

Կմա՞խք մը կ'անցնի դուրսեն լալագին.

– Սովն է, դուռըդ բաց:

Տապա՞րն է ջախջախ դրանըս կուրծքին.

– Ջարդն է, դուռըդ բաց:

Յայը հյուրընկալ է, նրա դուռը միշտ բաց է: Ռուբեն Սևակն էլ զգուշացնում է, որ հերթական հյուրը ջարդն է, դուռը բանակք (դուռը բանա՞նք): Մեր դռները բաց են, վերքերը թաց են...

Գրողը ռեալ տեսնում էր, թե ինչ է սպասվում. նա չէր ողբում, նա գոռում էր՝ հեթանոս աստվածներին խենթահար կանչելու չափ բարձր: Բանաստեղծությունը վերնագրված է «Յայաստան» և գրված է 1909-ին: Այդ ճակատագրի կրողը Յայաստանն էր է:

Յեղիևակներ կան, որ փշաքաղեցնող վերնագրեր ունեն, և կան շատ վերնագրեր, որոնք օգտագործվել են քանիցս: «Յայաստան» վերնագրով շատ բանաստեղծություններ կգտնենք, սակայն Ռ. Սևակի այս քերթվածքը բնորոշում է դեռ այդպիսին դառնալիք Յայաստանը:

Բանաստեղծության մեջ *Ղարիպ* բառը հայի հոմանիշն է: Ոչ միայն բանաստեղծության մեջ: Դեռ Քուչակից գիտենք՝ պանդուխտ լինելը անհրաժեշտություն լինելուց հետո էություն դարձավ մեզ համար:

Սով. հոգեվիճակ է, կարիքից բացի, նաև չարիք է, որովհետև սոված մարդը (հոգեպես սոված մարդը) ոչ մի բան տեսնել ու շարունակել չի կարող: Յասամարդկային սովը չարիքներից մեծագույնն է, իսկ մեր երկիրը կանգնած էր այդ շեմին, Ռուբեն Սևակն էլ ահագանգում է, որ սով է. սով խաղաղության, այն ժամանակ եղած և այս ժամանակ չլինող՝ դրախտի սով: «Ես ձեզ ասում եմ՝ նգա՛: Ոգու սով...». կգա՞, թե՞ կվերադառնա, որովհետև այն եկել էր վաղու՛ց:

«Փողոց ավլողն էլ» պետք է արժանապատիվ լինի, անքաղց, որ «ստրկության սակագին» չմուրա: Այ, էս է ասում մտավորականը:

Ջարդ. սա ծմակ է, որտեղ արև չի ընկնում: Արևի, լույսի պակասից էլ լինում է ջարդը՝ կոտորածն անգութ:

Լինելիք սպանող նախաբան ունեք: Ռ. Սևակը զգաց, որ մահն է մոտ, երկրի մահը: Չգաց, չէ՞ որ լույսն ու խավարը տարբերում էր:

(Որ չտարբերեր, իր դստեր՝ Շամիրամի կնքահայրը Կոմիտասը չէր լիսի):

2. Աստուած ասաց. «Թող տարածութիւն առաջանայ ջրերի միջեւ, եւ ջրերը թող բաժանուեն ջրերից»: Եւ եղաւ այդպէս: Աստուած ստեղծեց տարածութիւնը, որով Աստուած տարածութեան ներքեւում եղած ջրերը անջրպետեց տարածութեան վրայ եղած ջրերից: Աստուած տարածութիւնը կոչեց երկինք: Աստուած տեսաւ, որ լաւ է: Եւ եղաւ երեկոյ, եւ եղաւ առաւօտ՝ օր երկրորդ:

Տարածութիւնն է երկինքը: Անհասանելի, անծայր, երկրային մարդուն անհաղորդ մի ուժ, որը կառավարում է, և որը թելադրում է երկրին: Ռուբեն Սևակի «Կարմիր դրոշակը» (Կարմիր դրոշակը նույն հեղափոխության դրոշակն է) բանաստեղծության երկրորդ տողում ասվում է.

«Անոթինե՛ր, անգործներու կուռ բանակ,
«Փոս աչքերնիդ դեպի երկինք զո՛ւր բանաք»...

Երկնքից օգնություն խնդրելն իզուր է, մեր փոխարեն երկինքը ոչինչ չի անելու, երկնքից ինչ-որ բաներ միայն հեքիաթներում են ընկնում. օրինակ երեք խնձոր...

Ժողովուրդն է պայքարում, թե՞ ամբոխը: Ո՞ր ճանապարհն է արդարություն տանում: Տանում է, թե՞ ոչ: Սա հուսահատության պես է:

Երկինքը անվախներինն է, ովքեր որոշում կատարելուց, ընտրությունից չեն վախենում և հավատալ գիտեն. օրինակ թռչունները: Մաթևոսի ավետարանի 6-րդ գլխում էլ ասացուցվում է թռչունների հավատավոր և երկնքին արժանի տեսակը. «Մտրկ արեք երկնքի թռչուններին, որ չեն սերմում, եւ ոչ էլ հնձում, եւ ոչ ամբարների մէջ ժողովում, եւ ձեր երկնաւոր Զայրը կերակրում է նորանց.»:

Ռուբեն Սևակը նկատեց՝ անգործներու կուռ բանակ կա, որոնք ձգտում են աչք գցել երկնքին, կարելի է ասել նույնն է թե Աստուծոց խնդրել և այդպէս սպասում են, հետո բողբոջում թե ինչու խնդրանքը չի կատարվել: Կատարվելու համար դու անգործների կուռ բանակից չափտի լինես:

Ռ. Սևակն ասում է.

-Չազար մահով ծանր՝ Կենդանի-Մա՛հն են

Ապրող հայերը...

Ապրո՛ղ հայ եղիր, ոչ թե անգործ, որ երկինքը օգնի:

Չէ՞ որ այդ անօգ ժողովրդի հանդեպ կարեկցանք ու ցավ, մե՞ծ ցավ կա հեղինակի հոգում: Նրա մարդասիրությունն է այդպիսին:

3. Աստուած ասաց. «Թող երկնքի տակ գտնուող ջրերը հաւաքուեն մի տեղ, եւ երեւայ ցամաքը»: Եւ եղաւ այդպէս. երկնքի տակի ջրերը հաւաքուեցին մի տեղ, ու երեւաց ցամաքը: Աստուած ցամաքը կոչեց երկիր, իսկ հաւաքուած ջրերը կոչեց ծով: Աստուած տեսաւ, որ լաւ է: Եւ եղաւ երեկոյ, եւ եղաւ առաւօտ՝ օր երրորդ:

Միամիտ վտակ, դարերն ի դար
Դուն մամռոտ ճամբեդ կ' երթաս անմուր.
Ու երբ կը մեռնին շուրջդ անմխիթար՝
Գարնայնի գույն-գույն ծաղիկներդ բուր,
Երկու քարի մեջ վ' երգես անդադար:
Երևե՛կ քեզ, վտա՛կ, մեռնիլ չունիս դուն.
Արցունքէ մարմինդ կը վարես անվերջ,
Գիշերներու մեջ միայնակ, արթուն,
Անսկիզբն, անվերջ, վտիտ փոսիդ մեջ
Կ'երգես, երևե՛կ, ջուր, վախճան չունիս դուն...

Ջուրը կենդանացնում է և անմահացնում, նույնիսկ վերակենդանացնում է, չէ՞ որ ջրով են կատարվում սուրբ մկրտությունները, որոնք հոգևոր աշխարհի ու քրիստոնեական հավատ են ծնում մարդու մեջ: Ջուրը կանաչություն է: Ջուրը հեթանոսական պաշտամունք է նա: Տեսնում եք՝ կրոններն անգոր են նրա առեղծվածի դեմ, որ տիեզերական խորհուրդ ունի:

Ահա ջրի գորությունը: Գրողը փառաբանում է, ընկալում և գնահատում է այդ ուժն ու դերը:

Ինչու՞ ծնվել, ինչու՞ ապրել, ինչու՞ մեռնել («Մարդերգություն»): Մտածել է, մտածել է, ստածել է ու որոշել երևե՛կ տալ վտակին, որը «արցունքէ մարմին է՝ անսկիզբ ու անվերջ, անվախճան»:

Ու երբ այս տողերն մրոտող նիհար
Ձեռքեն օր մը լույ պուտ մը հող ապրի,
Ուրիշ քերթող մ' ալ, ինձի չափ հիմար,
Պիտի գա հարկավ երգերդ վայրի
Ջանգի, չափի: Եսնկ առնելու համար:

Չնայած գրողական հասուն համակերպում, ավելի ճիշտ՝ իրականության ճիշտ գնահատական կա «գյուղական գերեզմանատան մեջ», որի միապետը մեկն է, միևնույն է մարդու հոգին ձգտում է անմահության:

Մինչև հավերժորեն կյանքո՛տ, զվարթո՛ւն,
Պիտի կարկաչե քու ջուրդդ մշտաշարժ՝
Ջեզնելով արվեստն ու կյանքը մարդուն...
Ո՛վ անմահության ըստվեր գետնաքարչ.
Վտա՛կ, երևե՛կ քեզ, մեռնիլ չունիս դուն:

Ջրի նման «մշտաշարժ» ու «գետնաքարչ» ազգ ենք:

«Տեսանք նաև, որ արևելյան սինարեթի դրախտում գերմանական ծխնելույզներ ծխացին, և մի հեռու ձայն երգեց, որ պետք չէ լալ դատարկ փառքերի կարոտից, այլ երկնել հաղթության երգեր: Եվ եղան ազգեր,

որոնք Նոյան տապանի վրա կնքեցին՝ Մա՛հ հային, բայց չտեսան մյուս երեսը, որի վրա գրված է Անմահություն:»

Ջրի նման «անմահ» ազգ ենք:

4. Աստուած ասաց. «Թող լուսատուներ լինեն երկնքի տարածութեան մէջ, որպէսզի լուսաւորեն երկիրը եւ իրարից բաժանեն ցերեկն ու գիշերը: Դրանք թող լինեն, որպէսզի ցոյց տան տարուայ եղանակները, տօնական օրերն ու տարիները, թող լինեն, ծագեն երկնքի տարածութեան մէջ՝ երկիրը լուսաւորելու համար»: Եւ եղաւ այդպէս: Աստուած ստեղծեց երկու մեծ լուսատուներ. մեծ լուսատուն՝ ցերեկն իշխելու, իսկ փոքր լուսատուն՝ գիշերն իշխելու համար, ինչպէս նաեւ աստղեր: Աստուած դրանք դրեց երկնքի տարածութեան մէջ՝ երկիրը լուսաւորելու համար, ինչպէս նաեւ ցերեկուայ ու գիշերուայ վրայ իշխելու եւ լոյսն ու խաւարը իրարից բաժանելու համար: Աստուած տեսաւ, որ լաւ է: Եւ եղաւ երեկոյ, եւ եղաւ առաւօտ՝ օր չորրորդ:

Լույսն ու խավարը տարբերակող մեծանուն գրողը չէր կարող անտարբեր մնալ գիշերվա խորհրդի և առավել գերազանցող՝ արևի, ցերեկվա նկատմամբ: Գիշերը Լուսինն է հսկում, ցերեկը՝ Արևը:

«Գիշերն իջավ»։ Այստեղ նա գտնում է ապրելու՝ իր երջանկությունը.

Գիշերն իջավ անամպ, անհուն,
Բյուր բյուրեղե ի՛նչ նուրբ անուն
Տալ անուրջի այս սուրբ պահուն.
– Ա՛խ, ապրելո՛ւ երջանկություն...

Հիշում եք՝ լույսը բղավում է, խավարը շշնջում. ահա այս քառատողի վերջում էլ տեսնում ենք գիշերային շշուկի երջանկությունը:

Կանեանա նավն հեռակա,
Լիճն երագ մ' է, կա ու չըկա.
Ջուրի շշունջն է լոկ վըկա,
– Ծշնջելո՛ւ երջանկություն:

Վերջինում հստակության, կայունության և կանգ առնելու, քարանալու երջանկությունն է:

Ու կձայնե մատուռն հստակ.
– Սա ծերունի ծառերուն տակ,
Այս քաղցրության մեջ բովանդակ
Քարանալո՛ւ երջանկություն...

Իսկ այ ցերեկը, լույսը, արևը, այնուամենայնիվ, հակադրվում են գիշերվա հետ, և ահա կնոջն ուղղած նամակում ասում է. «Հիմա, երբ վերջապես հասել է ժամը մտածելու առօրյա կյանքի, փողի, տիտղոսների,

փառքի, դիրքի, ապագայի մասին, հիմա ինձ ավելի երագող եմ զգում, քան երբևիցե և այժմ միայն մի բան կցանկանայի՝ Արև»:

5. Աստուած ասաց. «Թող ջրերն արտադրեն կենդանութեան շունչ ունեցող գեռուներ, եւ երկրի վրայ ու երկնքի տարածութեան մէջ թող թեւաւոր թռչուններ լինեն»: Եւ եղաւ այդպէս: Աստուած ստեղծեց խոշոր կէտեր, կենդանութեան շունչ ունեցող ամեն տեսակ գեռուներ, որ արտադրեցին ջրերն ըստ տեսակների, եւ ամեն տեսակ թեւաւոր թռչուններ՝ ըստ տեսակների: Աստուած տեսաւ, որ լաւ է: Աստուած օրհնեց դրանց ու ասաց. «Աճեցէ՛ք, բազմացէ՛ք եւ լցրէ՛ք ծովերի ջրերը, իսկ թռչունները թող բազմանան երկրի վրայ»:

Եւ եղաւ երեկոյ, եւ եղաւ առաւօտ՝ օր հինգերորդ:

Մարդածին որոշումները անգոր են փոխել այն ամենը, ինչն ամփոփված է Բնութեան մեջ: Բնութեան հաշվին կյանք կա, և բնութիւնն է կյանքը: Բոլոր գրողները սիրում են բնութիւնը և տեսնում են բնութեան մեջ աշխարհի բոլոր զգացմութեան, գտնում են հանգստութիւն ու համեմատելու լայն շրջանակ: Կյանքում ամեն ինչը նմանեցնում են բնութեան տարրերին. օրհնվի օր հինգերորդը, որ ստեղծվեց կենդանական և բուսական աշխարհը: Երակներով գետեր են հոսում, սրտերում սարեր են ամուր, հոգում կենդանիներ են վազում...

«Կեանքը բնութեան հետ միանալով է դառնում կեանք», -ասում է բանաստեղծը:

Արդեն բնորոշել ենք թռչուններին՝ որպէս հավատաւոր և երկնքին արժանիներ: Նրանք օրհնակ են ազատութեան, խաղաղութեան, միամիտ ու խոցելի կետի: Եվ ահա Ռուբեն Սևակն իր «Բժիշկին գիրքէն փրցուած էջեր» գրքի «Այլասերում» հատվածի մեջ հե՛նց թռչունների հետ է համեմատում մեզ՝ հայերիս:

«Թռչունի պէս վիրաւոր ցեղ մը, փոքրիկ վիրակապի մըն է կարօտ՝ իր թեւերը նորե՛ն բանալով միջոցին մէջ արծիւի պէս սաւառնելու համար: Իսկ մեր ընկերաբանները թո՛յն կը փչեն բոյներէն ներս, ու մեզ կը խօսին այն տարտամ ապագաներուն վրայ՝ ուր ազգ ու հայրենիք ու ընտանիք կը լուծուին համաշխարհային միջազգայնութեան մը մէջ...»:

Փոքրիկ վիրակապի կարօտ հայ ազգի մասին շատ դիպուկ և անկեղծորէն նկարագրված է «Այլասերում»-ի մեջ:

«Մենք նոր միտքեր, նոր սիրտեր, նոր հոգիներ պիտի դարբնենք:

Մեզի կարմիր ու մտուտ շուրթներով, ուժեղ ու ժպտուն գրականութիւն մը պէտք է:

Մեզի առողջ ու երիտասարդ մտաւորականներ պետք են: Ձուկն իր գլուխէն կը հոտի, ազգն՝ իր մտաւորականներէն: Անո՛նք են ցեղի մը գլուխը»:

Լույսն ընտրողի խոսքերը: Մտավորականությանը, գրականությանը անվանում ենք նաև լուսավորություն: Ռուբեն Սևակը լույս է բղավում, արդեն քանիերորդ անգամ նա գրում է՝ ինչ է պետք հայ մարդուն:

«Մանուկի պես տգետ ցեղ մը ուսման կաթին է կարօտ, այն բարի ու անարատ ու սպիտակ կաթին որ հիւանդներն իսկ կարենային մարսել: Իսկ մեր համալսարանականները, որ մեր մտաւոր ստնտու մայրերը պիտի ըլլային, դեռ կերածնին չմարսած կու գան մեր առջեւ փսխելու...»

Չէ՞ք տեսներ արդէն թէ ի՞նչպէս շատ մը գրագետներ լիրբ բաջուփուկը ունին յայտարարելու թէ իրենք ժողովուրդին համար չէ՛ որ կը գրեն»:

Լռել են, լռում են այն մտավորականները, որոնց խոսքն ամենաշատն է անհրաժեշտ: Իսկ մենք «զանգակների» կարիք ունենք, այն էլ հեթանոսական տաճարներում կյանք, վրեժ, վրեժ, վրեժ երգող զանգերի:

Չանգակներ՛ր, բարի՛, բարի՛ զանգակներ,
Ի՞նչ բան կասեցուց ձեր գուժկան լեզուն,
Խոսք ելլել կ'ուզե արյունը վագուն...

Կը լռե՞ք, բարի՛, բարի՛ զանգակներ:

Լռում են... Լույսիսկ այն ժամանակ, երբ հեղինակն անճար է.

«Տղու մը պարզ ու վճիտ հոգին ինչպե՞ս կրնայ տխուր ըլլալ, քանի որ յուսահատութիւնը խիստ բարդ հոգեբանութիւն մը կ'ենթադրէ»:

Լռում են...

Լո՛ռ եք, զանգակներ՛ր, Աստված է մեռեր:

Գույժ տվեք վաղվան, ցր հասկը մեռավ.

Գույժ տվեք հայուն, զի ազգը մեռավ:

Չանգակներ՛ր, ծերո՛ւկ, բարի՛ զանգակներ...

Աստված է մեռեր. վերացավ սերն ու խաղաղությունը: Չի հասկը մեռավ. շունչ չկա այլևս, հացի պետք չկա... իսկ հացը սուրբ է:

Ինչպե՛ս կ'ուզեի ես ձեր պարանին

Կախվիլ ու ցնցել երկաթ բազուկով.

Անոնք, որ ինկան բյուրով, քովե քով,

Ձեր դողանջին հետ՝ լալու պետք ունին...

Նոր լռություն պետք է ստեղծել, այս մեկն արդեն բազմանշանակ է, գուցե զանգակները արդեն անտեսել են, գուցե երես են թեքել...

Ասում են՝ Յայկական լեռնաշխարհը ճիշտ այն տեղում է, որտեղ դրախտն էր, եղեմը: Դրախտով հոսող չորս գետերից երեքը Յայկական լեռնաշխարհով են հոսել: Ուրեմն՝ «Բայց ես լավ գիտեի, որ ես զավակն եմ այն ժողովրդի, որն ալևոր Արարատի փեշին առաջին կյանքի երկնային խինդով ջանաց կյանք տալ այս խավար աշխարհին: Ես լավ գիտեի, որ

եկավ արի ցեղը, հպարտ ու դեռ հեթանոս քաջ ցեղը և երգեց իր երգերը, հողի պես բեղուն, լույսի պես բարի, հովի պես ազատ, աստղի պես անշեջ իր երգը: Մենք՝ հայերս, անմահության սերմն ունեինք մեր մեջ, չէինք ճանաչում ստրկությունն ու լուծ, ցանում և հող էինք ոռոգում, մեր սայլերի վրա անպարտ թագեր էինք բերում որպես ռազմավար, պողպատի սրեր շողշողացնում:»

Լևոն Գալստյանի «Չարտասանված Նորեյան ճառ» ստեղծագործությունից է: Իմացած լինենք՝ այսպիսի չարտասանված ճառ ունի Ռուբեն Սևակը:

Բնության ներգործությունն ակնհայտ է: Բայց այս անգամ ոչ թե Նրա չքնադությունն ու աստվածատուր պատկեր, այլ «բնականություն», որ սկսվում է մարդուց՝ հասնելով տիեզերական լայն ընդգրկումների. Ուրեմն՝ հռետորական են բանաստեղծի՝ կյանքի ու մահվան մասին գորոյան հանգույց հարցերը:

Ռուբեն Սևակը «խոսել է» շատ կենդանիների հետ և ցույց տվել իր հոգատարությունը և այն, թե որքան է հանկանուս նրասց:

Սա այլբանություն է կամ նեոռոսաստրգմ: Հեղինակը սիմվոլներ է գտնում, որոնք գրականության մեջ միջոց են՝ խնդիրը ցույց տալու համար:

Անձրեւին տակ կը քալէ. Ծե՛ր, ամեհի՛:

Էգ բորենին: Վերջին օրն է, կը վախի:

Վա՛րժ ապրելու միշտ ուրիշի մը մահով,

Իր դիակին կը ցանկայ վա՛յր մ՛ապահով:

Պատերազմային պայմաններում հայերը սովորել են արդեն իրենց աչքով մահ տեսնելուն, վարժվել են կորուստներին: Այդ բոլոր վայրենությունները անձրևում են անդադար, անսեզոն: Սարսափելի է զգալ վերջին օրը, մահվան օրը: Բոլորն էլ իրենց համար հանգստություն են փնտրում, ցանկանում են ապահով մի վայր իրենց ամփոփելու համար:

Հետաքրքիր է գրվածքի ձևը: Վերջանետերով առանձնացված մտքերը թույլ են տալիս ոչ միայն երկար դադար զգալ, այլ ավարտ: *Ծեր* ու *ամեհի* ածականները վերաբերում են բորենուն, բայց առանձնացված են, որովհետև կրում են ուրիշ իմաստ, բորենուն համարժեք, բորենուն հոմանիշ իմաստ: Էգ բորենուն ոչ թե փնտրվածքում է ծերությունը, այլ հավասար իմաստ է տալիս: Ավարտին մոտ բորենի...

-Լու՛ռ ուղեւոր. տարիներով դիակներ,

խողխողելով սուր ժանիքներդ են մաշուեր.

Ու կը դողաս մահէն, մինչ Մա՛հ է անունդ:

«Այնքան ցավ է տեսել, նենգ ու դավ է տեսել», որ մաշվել են սուր ժանիքները խողխողելով: Մահից վախենալով՝ դեպի մահը կամավոր գնացող հայ... Մա՛հը:

Ռուբեն Սևակի ստեղծագործություններում շատ են հանդիպում մեծատառով գրված հասարակ գոյականները : Սա հնարք է՝ ուշադրությունն այդ բառի վրա կենտրոնացնելու, կամ էլ՝ այդ բառը, իմաստը փառաբանելու, մեծարելու, հատուկ դարձնելու: Այս դեպքում մահը վեհաշուք, մեծարված ու իմաստակիր բառ է, երևույթ է:

Մահը բնական երևույթ է, բնության երևույթ է, բնությանը ձուլվելն է: Հողին են խառնվում և հող դառնում, իսկ հողը մայր է, ծնող է: Այսպիսով բնության և մահվան կապը սերտ է, դրա համար էլ Ռուբեն Սևակի մոտ մահվան և բնության համեմատությունները զուգահեռներ ունեն:

«Մահուան» չե՛մ ըսեր, որովհետև հիւանդութենէ մը մեռնիլը այնքա՛ն անբնական ու անիրաւ է, որքան արկածէ մը մեռնիլը:

Բոլո՛ր երկիրներու ախտաւորներ, իրարո՛ւ միացէք, ձեռք ձեռքի տուէք, կազմակերպուեցէք մե՛ծ յաղթութեան, Կեանքի՛ն յաղթութեան համար...:

Անողորքաբար մեր երեսին է շխկագնում այն, հնչ բոլորս գիտենք, այն, ինչի հանդեպ գոցել ենք ականջ, աչք և սարսափելիորեն՝ միտք:

Դե՛հ, կեանքին՝ մահն օրենք դրեր է Աստուա՛ծ...

Օր հինգերորդը՝...

6. Աստուած ասաց. «Մարդ ստեղծենք մեր կերպարանքով ու նմանութեամբ, նա թող իշխի ծովի ձկների, երկնքի թռչունների, ողջ երկրի անասունների: Եւ երկրի վրայ սողացող բոլոր սողունների վրայ»: Եւ Աստուած մարդուն ստեղծեց իր պատկերով, Աստծու պատկերով ստեղծեց նրան, արու եւ էգ ստեղծեց նրանց: Աստուած օրհնեց նրանց ու ասաց. «Աճեցէ՛ք, բազմացէ՛ք, լցրէ՛ք երկիրը, տիրեցէ՛ք դրան, իշխեցէ՛ք ծովի ձկների, երկնքի թռչունների, ողջ երկրի բոլոր անասունների ու երկրի վրայ սողացող բոլոր սողունների վրայ»: Եւ եղաւ երեկոյ, եւ եղաւ առաւօտ՝ օր վեցերորդ:

Աճեցի՛ն, բազմացա՛ն... Ի՞նչ է մարդը, եթե ոչ Աստծո ստեղծած հեռական մի արարումը, այն էլ վեցերորդ օրը, այն էլ՝ կենդանիների ծնունդից հետո: Մեր լացի ու տառապանքի մեջ այն լուսավոր ճշմարտությունն է, որ ինչ էլ լինենք, հավետ հիշում ենք, որ մարդ ենք:

Հարց եմ տալիս. մենք էլ իրեաների պես ինչո՞ւ աշխարհին չտանք այն հայ հանճառին, որի գոյությամբ այս խրոխտ եվրոպան հպարտանար, և համայն մարդկությունը մեկ բանով գթնե պարտական ու երախտապարտ լիներ մեզ: Կես-հանճարնե՞ր -- որքաս ուզես: Բայց երբ փոքրիկ ազգի մտավորական բանակը միայն փոքրիկ տաղանդավոր տկարներով է ապրում, անհանդուրժելի ու դատապարտված ցեղի է վերածվում: Չգուշանալ է պետք: Եվրոպան, որ հնչեցնում է այլատերման ահագանգը,

երիցս հուշում է մեզ, որ այդ սարսափելի ախտը բոլորից առավել մե՛զ է սպառնում՝ իբրև հին ազգի: Եվ մենք փոխանակ արմատախիլ անելու, տգիտորեն ընտրում ենք ախտավարակ ծիւերը և դրանք ենք միայն մշակում:

Մարդուն մարդն է փառք տալիս, մարդուն մարդն է կործանում, Աստծո առաջ բոլորս հավասար ենք, մենք էլ հավասար ենք մյուս արարվածներին, մի տարբերությամբ՝ մեր մեջ հոգի կա: Բայց կարդալով Ռ. Սևակի «Կարապետը» բանաստեղծության բնաբան, ու մեջբերել է Արբեր Սամենից, կասկածում եմ, որ այդ մի տարբերությունս էլ կա:

«Կան անսովոր իրիկուններ, երբ ծաղիկներն ունեն հոգի»:

Մարդ մի քիչ մանուկ ստեղծվեց, մի քիչ ծեր:

Ռուբեն Սևակի դուստր Շամիրամը ամբողջ կյանքում եղել է հմայված իր բացակա, սակայն միաժամանակ ամենուրեք ներկա հոր կերպարով: Շամիրամի սենյակը զարդարված է սիրելի ծնողների նկարներով: «Նրանք ինձ երբեք չեն լքում, - ասել է Շամիրամը, - ինչ-որ տեղ ես մնացել եմ հավերժ երեխա»:

Յոգով քեզ հետ են քո ծնողները, Շամիրա՛մ, բայց հավերժ մանուկ մնալդ վտանգավոր է. չէ՞ որ հայրդ գրել է.

«Կա՞յ աւելի սիրտ բզկտող իրականութիւն մը, քան մելամաղձոտ մանուկները...»

Ամենության և նոր սկզբի խորհրդանիշ են նրանք: Նրանց ապագան դեռ պարզ չէ, երևի դրա համար էլ նրանք հաջողության են հասնում: Նրանցից շատերը հանճարներ պիտի դառնան: Կես չէ, մեծ, ամբողջական հանճարներ Մարդ դառնալու շեմը նախամուտք ունի, որը անցնում են մանկության տարիներին: Կարևոր են մանուկները...

– Իրե՛նց համար սկայ, բա՛լի՛ չկ... թո՛ւղ ես մնանիմ, իմ կեանքս ի՞նչ է... ես մեղաւոր հայր մըն եմ... բայց փոքրիկներ՛ոս, բայց փոքրիկներ՛ոս...:

«Բժիշկին գիրքեն փրցուած էջեր» գրքի «Տեր ողորմեա...» պատմվածքից է վերոնշյալ տողերը, որոնք ապացուցում են, որ ծնողը պատրաստ է ոչինչ չխնայել հանուն երեխաների: Այստեղ էլ ստեղծելու, ծնունդ տալու գաղափարն է: Մենք փայփայում ենք այն ամենը, ինչ ստեղծել ենք (մարդու արարում-օր վեցերո՞րդ. Առաջին օրվա հոտ է գալիս, պարոն Սևակ):

Աստվա՞ծ:

ՊԱ՛ՌԵ ՏԵԱՌՆ

Ինչևէ:

Մի գեղեցիկ օր էլ Շամիրամի մայրը լսեց, որ Կոմիտասը՝ այցելելու է տեղի հայկական եկեղեցի, ինչն անչափ հազվադեպ բան էր: «Նա հիվանդ էր եւ գրեթե դուրս չէր գալիս հիվանդանոցից», - ասում է Շամիրամը: Ջեննիին երեխաներին տարավ Կոմիտասին տեսնելու: Շամիրամը չի

մոռացել այդ օրը. «Նա չասաց՝ սրանք իմ երեխաներն են, այլ ասաց՝ Ռուբեն Սեւակի երեխաներն են: Կոմիտասն անչափ տպավորված էր:»

«Փա՛ռք Տեառն» կ'ըսեր:

Փա՛ռք Տեառն: Ո՞ր կէ արթնցաւ մէջս այս միտքը, չեմ գիտեր. յետոյ միայն հասկցայ որ Տիրոջ փառք տալու այնքան ալ զօրաւոր պատճառներ չունէր:

...

Մեկը պիտի գտնուի՞ ինձի բացատրելու համար որ մարմնապէս ու հոգեպէս ի՞նչ պիտի արժեր այդ կեանքը, խօսելու, զգալու, շարժելու, սնանելու, մտածելու անկարող, մեզի մէջ փտած մսի կտոր մը՝ որ շանը նետես չ'ուտեր...:

...

Աքսորյալներին թույլատրվեց ժամանակ առ ժամանակ ազատ շրջել դրսում, զբաղվել իրենց մասնագիտությամբ, բայց չբացակայել Չանդրից: Ահա այս ժամանակ էր, որ Ռուբեն Չիլինկյանը բուժում է թուրք ոստիկանի (կառապան Իսմայիլի) աղջկան: Ոստիկանը խանդաղատանքի զգացումներ հայտնելով բժըշկին, համոզում է մահմեդականություն ընդունել՝ անխուսափելի սպանությունից փրկվելու համար: Սակը հրաժարվում է:

«Փա՛ռք Տեառն»:

Գիշերը ահով էր լցված: Ընկերները չքնեցին:

«Փա՛ռք Տեառն»:

Դանիել– Մեր վերջին ազատ գիշերն է, Ռուբեն...Թերևս քեզի ալ կթվի, թե այսօր մանավանդ պիտի հասկնաս՝ ինչու ես ապրած և ինչու ես տառապած...

Ռուբեն -Ինձ համար գրելը երգել էր: Բոլոր մխիթարությունս երկաթե փոքրիկ գրչիս մեջն էր: Ու մենավոր ապաստանիս մեջ, ձմրան գիշերներ, ինձմե երջանիկ մարդ չէր կարելի երևակայել՝ ոտանավորի մը ավարտումեն վերջ:

«Փա՛ռք Տեառն»:

Դանիել -Զերականը ես սորվեցա մորս սիրելի ծունկերուն վրա...Չետո հասկցա, որ մայր ըլլալ, կամ բանաստեղծ՝ նույն բանն է...Բաղձանքս էր ապագայի մարդերուն նվիրել այնպիսի հզոր երգ մը, որ Չայրենիքը ինձի պես արարած մը ծնած ըլլալուն գոնե չզղջա...Արդյոք սերունդները ի՞նչ պիտի մտածեն մեր մասին... Պիտի ուզե՞ն մեզ կարդալ:

Ռուբեն -Չպիտի կարդան. թող չկարդան...բայց գոնե թող հիշեն, որ իրենցմե առաջ եղած են երկու հայ տղաներ՝ Դանիել և Ռուբեն, որոնք կսիրեին հետևորդները: Կսիրեին առանց ճանչնալու...Խենթի պես, մեծ ու անսահման սիրով...Իսկ հետևորդներ պիտի ըլլա՞ն...

«Փա՛ռք Տեառն»:

Դանիել -Ինչ է հիմար հարցեր կուտաս: Անոնցմե շատերը պիտի կոչվին Ռուբեն և Դանիել...Ոչ ի պատիվ մեզ, ոչ...Այլ պարզ այն պատճառով, որ պիտի ըլլան հայ:

Ռուբեն -Իսկ մեր տառապանքներն ու ու ցավերը որևէ օգուտ պիտի տա՞ն անոնց, գոնե քար մը պիտի հանե՞ն անոնց ճամփեն...Եթե հանեն, մենք ալ կապ-րինք անոնց մեջ...Բոլորին հետ միասին...Եթե պոռամ կը լսե՞ն անոնք, Դանիել:

«Փա՛ռք Տեառն»:

Դանիել -Ես իմ անդորրը քաղեցի այն հավատքեն, որ ունիմ հայու ապագային վրա: Պիտի մեռնիմ՝ Հայաստանի պատկերը բիբերուս մեջ...

Ռուբեն -Լավ ըսիր. «Հայաստանի պատկերը բիբերուս մեջ»: Բայց ես անչափ կփափաքիմ, Դանիել, որ մեր հետևորդները հիշեն մեզ: Հիշեն Դանիել Վարուժան և Ռուբեն Սևակ գրողներուն, հայերուն, խավար գիշերներու արևերգուներուն: Կըփափաքիմ, որ կարդան ու ըմբռնեն խոսքերս. ...Ինչ փույթ, թե մահըս է քայլ մը անդին, ես սրահար եմ մարմանդին...

Երիցս, երիցս, երիցս «Փա՛ռք Տեառն»:

Խավար գիշերներու արևերգուներ՛ր, մենք Ձեզ հիշում ենք և ոչ միայն հիշում այլ սրտով զգում ու կարոտում, որովհետև Ձեզնից յուրաքանչյուրը անձնագոհ է, ձեզնից յուրաքանչյուրը մեծագույն հայ է, մեծագույն մարդ է և գրող, մարդասեր:

Բժիշկ էր: Նա հասավ այդ կետին, քանի որ ուզում էր մարդության համար պիտանի լինել, նրան քիչ էր թվում իր ստեղծագործական աշխարհը, ձգտում էր ավելի շատ օգնել ու լինել նրանց կողքին: Իրենով փրկել՝ Նարեկի նման...

Երթա՛լ, երթա՛լ, երթա՛լ անձայն, անհանդես,
Երթա՛լ առվի՛ն պես՝ մարգերու տակ անտես.
Կապույտին մեջ՝ հե՛զ, հողմնավար ամպին պես...:
Երթա՛լ՝ առա՛նց գիտնալու թե դեպի ո՞ւր,
Երթա՛լ՝ հեռո՛ւ ոստաններեն այս տխուր.
Երթալ՝ խավար գիշերին մեջ թաքթաքուր...:
Երթա՛լ, երթա՛լ, երթա՛լ առանց ճրագի.
Երթա՛լ՝ առա՛նց սուգի, լացի, փափաքի.
Երթա՛լ՝ առա՛նց սովի, առա՛նց պապակի...

Իր հոգուց նա երթալ չկարողացավ, իր անձը չկարևորեց և անձից փախուստ չունեցավ: Երթա՛լ առանց ամենի, հեռանալ՝ ոչ մի բան չտանելով: Ոչ մի վատ, մուտք ու խավարոտ երևույթ չտանել, գնալ... Լնջել, հանգստանալ, վերձնվել:

Գնում է փութալով և չի տեսնում, որ հետևից հնիհն վազում են բյուրավոր կմախքներ, բայց ինքը գնում է ու գնում, և չգիտե, թե ուր... Մարդիկ կարծում են՝ սա մի գեղեցիկ դրյակ ունի, հենց այնտե՛ղ է գնում, ոմանք էլ ասում են՝ գնում է դեպի իր սուրբ ուխտատեղին կամ, ով գիտե, գուցե իր հեռավոր սիրո մոտ... Իրականում, թե ուր է գնում հին ասպետը, գիտեմ միայն ես: Գնում է դեպի իր տապանը, բայց թե որտեղ է գտնվում այդ տապանը, ո՛չ նա գիտե, ո՛չ ես...

Կեանքի Տոնն էր: Հոն էին բոլոր որդիքը Մարդուն.

Ու անոնք որ դեռ կ'ապրին, ու՛ անոնք որ չի ծընան.

Ո՛ւ մեռելները բոլոր: Բաց երկինքին տակ անհու՛ն,

Կանա՛ջ, անծի՛ր վայր մըն էր, սառած ծովու մը նըման:

...

Աստուած վեցերորդ օրն աւարտեց արարչագործութիւնը եւ իր կատարած բոլոր գործերից յետոյ՝ եօթներորդ օրը, հանգստացաւ: Աստուած օրհնեց եօթներորդ օրը եւ սրբագործեց այն, որովհետեւ այդ օրը Աստուած հանգստացաւ իր այն բոլոր գործերից, որ սկսել էր անել: Այս է երկնքի ու երկրի արարչութեան պատմութիւնը:

Ավարտվեց, հանդարտվեց, խաղաղվեց՝ սիրելու իրավունքով:

Լռություն, փոթորիկը հանդարտվել է, մե՛ղմ փչում է այժմ, շոյում է գլուխդ, անցյալդ շշնջում ու գոռում ապագա: Ես լռում եմ, հիմա՝ իր կյանքի արարչագործության յոթերորդ՝ հանգստի օրը ես լռում եմ, «կատարեալ սեր» ապրած Ռուբեն Սևակն է պատմում: Իր վերջին օրը... մահվանից հետո սրտի շարժի մասին.

Ես կը սիրեմ երկու աչերդ վիհի պես,
Ուր խավարներ կը փոթորկին մոլեգին,
Երկու աչերդ՝ աստվածներու սկիհին պես,
Տուր ինձ անոնց մեջ սրբացնել իմ հոգին.
Ես կը սիրեմ երկու աչերդ վիհի պես...
Եկո՛ւր ինձի, քեզ կ'ըղծա շունչըս անգոր.
Եկո՛ւր, ես մութ բաներ պիտի քեզ ըսեմ,
Սիրո պես քաղցըր ու Մահվան պես հըզոր.
Գերեզմանիս լացող սյուքին պես նսեմ,
Եկո՛ւր ինձի, քեզ կ'ըղծա շունչըս անգոր...

«Սերն ինձ համար երկու աչք է վիհի պես, ուր խավարներ են մոլեգին փոթորկվում, երկու աչքեր՝ աստվածների սկիհի պես, որ սրբացնում են հոգիս: Այդ ակնթարթին երագում եմ, որ կյանքս կորած նավի պես լինի, և սիրո շո՛ւնչը միայն բացի նրա առագաստը, որ ի Մահ պիտի առաջնորդի ինձ սիրո կղզիներով:»

Նկատում ենք, որ Մահը կրկին մեծատառով է գրված. հեղինակը ևս մեկ անգամ ընդգծում է իր համար առավել զորեղ երևույթի մասին: Թվում է, թե նա տենչում էր արդեն մահ, ձգտում էր անեանալ... Բանաստեղծության մեջ կանչում է իր սիրած էակին, կանչում է երկու աչքերը տեսնելու համար. աչքերը չեն խաբում:

«Սա ցանկացած նովելից հրաշալի է... մի օր ընկերոջ հետ Լոզանով քայլելիս Ռուբենը տեսնում է գեղեցիկ մի աղջկա՝ սլացիկ, նրբիրան ու շիկահեր: Նա համոզված էր, որ աչքին հրեշտակ է երեւացել: Սիրտն ուղղակի տակնուվրա է լինում... Աղջկա վրա կրկին հայացք նետելու համար նա արդեն պատրաստ էր ամեն ինչի: Հայրս ուզում էր համոզվել տեսածում», - բացատրում է ծամիրամը: Սա սեր էր առաջին հայացքից:

Քարանալու՜ երջանկություն:

...

Բանաստեղծի համար սերը կյանքի հոմանիշն է.

Սերն հեթանոս երջանկությունն է,
խաչված,
Սերն ա՛յն կուռքն է, որուն առջև
ծնրադրած
Բորբի՛ մը պես պիտի ողբար ի՛նքն
Աստված ...

«Եկո՛ւր» բանաստեղծության մեջ տեսնում ենք նրա հոգու արտացոլանքը, երկար սպասված, երազային տեսարան, որը կարելի է տեսնել միայն անուրջի ճամփաներով անցնելու դեպքում:

Եկո՛ւր, եկո՛ւր, ճամբաներեն անուրջիս,
Սրտիս ջահերն այրեցի՛ քեզ ի հանդես,
Վերջին անցորդ տառապանքի կամուրջես,
Երգի մը պես, քոջ մը պես, մոր մը պես
Եկո՛ւր, եկո՛ւր ճամբաներեն անուրջիս...
Եկո՛ւր, ես քուկդ եմ, քեզ արքա՛ ու գերի,
Ես, մեղապարտ անոթը սուրբ համբույրիդ...
Հևքս աղոթքի պես դեմքիդ շուրջ կ'դեգերի,
Պաշտամունքիդ ես խնկանոթ միամիտ:
Եկո՛ւր, ես քուկդ եմ, քեզ արքա ու գերի...

Արքա և *գերի* բառերի հակադրությունը ցույց է տալիս, որ հեղինակը պատրաստ է լինել ցանկացած դեբում՝ իշխողի և անորոշի, միայն թե նա կողքին լինի:

Իր կնոջը՝ Յաննի Ապելին.

Դուն Հրա՛շքն ես, Դուն Երա՛զն ես, դուն ՍԷ՛րն ես.
Տարաշխարհի չքնաղ ծաղի՛կն ես աղուոր.
Միսթիքական խնկումներով թունաւոր

Դու մըսեղեն խենթեցնող տաճարն ես.

Դուն Հրա՛շքն ես, դուն Երա՛զն ես, դու ՍԷ՛րն ես:

Անկարագրելի գեղեցիկ բանաստեղծությունն է, որտեղ մեծատառով գրված բառերը ոչ թե ածականներ կամ բնութագրող բառեր են, այլ հենց այդ բառն է նրա սերը, կինը: Մսեղեն խենթեցնող տաճար՝ գայթակղություն:

Հիմա կարծում եմ, թե նրա փոքրիկ կրծքին պետք է մի կայտառ թիթեռ փարվեր, ոչ թե ինձ պես ծեր արծիվ: Ես հասկացա, որ սերն այն հեթանոս երջանկությունն է խաչված, այն կուռքն է, որի առջև ծնրադիր որբի պես պիտի ողբար հենց ինքը՝ Աստված: Եվ այս մտորումները ստիպեցին ինձ մտածել, որ սե՛րն է հենց կյանքի կյանքը:

Աբսորի ժամանակ Ռուբեն Սևակը զարմանալի անվրդոյ էր թվում, լավատես՝ վաղվա օրվա հանդեպ: 1915-ի հունիսի 17-ին Ջասուրըրընհց գրում է Յաննիին: «Ծատ հանգիստ եմ...մի մտահոգվիք ինձի հասար: Ծնորհոք պատուծո քիչ ատենեն արդարությունը կվերականգնվի, և մենք միասին կըլլանք»:

Ինչպե՞ս վերականգներ չեղած արդարությունը, ինչպե՞ս ապավինել չընդունած աստծուն: Նրան հանգիստ չէր տվել մահվան գաղափարը, բայց այդպես էր թերևս գրականության մեջ միայն: Զանգի ստեղծագործելու և ստեղծագործության, կյանքի ու գրչի անմնացորդ համընկնումը անխուսափելի օրինաչափություն է:

...

Ձիւնին

Սրտես ջահեր վառեցի

Խաւարն եկաւ խափանեց

Սրտես վարդեր ծլցուցի

Ձիւնը եկաւ պատանքեց...

Հպարտ հոգւոյս մէջ տղուն՝

Անմա՛հ ըլլալ կարծեցի,

Գարնան երկնին տակ աղու:

Ես սիրեցի՛ ու լացի՛...

...Համբոյրը գե՛ջ, սերն անշե՛ջ,

Պետք է մոռնալ ամե՛նն ալ,

Փակել աչերս Մահուանդ մէջ

Անհունիդ մէջ անհուննա՛լ:

...

Ի սկզբանէ Աստուած ստեղծեց երկինքն ու երկիրը:

Տեսնես՝ ի՞նչ է մնացել ի սկզբանէ ստեղծված երկնքից ու երկրից:

«Ժամանակն է հակազդելու, հակազդելնք: Մեզ մի նոր Ոսկեդար է պետք, մի նոր Ոսկեդար: Այլասերում, ո՛չ, վերածնունդ...», -Ռուբեն Սևակ:

Եւ եղաւ երեկոյ, եւ եղաւ առաւօտ:

Կլինի: